

Liina Kahma – kansankirjailija Ilmajoelta Penni Airas

Karolina Anna Liisantytär Kahma
18.9.1840 Ilmajoki – 15.2.1915 Ilmajoki

Liina Kahma oli vuonna 1840 syntynyt ilmajokinen kansankirjailija, jonka sukujuurien etsintä oli mielenkiintoinen tutkimusmatka kansankirjailijattaren 1800 -lukulaiseen elämään. Kirjailija ja lehtimies Waldemar Rantoja kertoo hänestä teoksessaan *Eteläpohjalaisia kirjailijoita*¹ ja *Seura*-lehden artikkelissa, jota varten Rantoja haastatteli ilmajokista emäntä Edla Hirvelää o.s. Ala-Jussila.² Tästä Liina Kahman vuonna 1886 syntyneestä sukulaisesta käytetään jatkossa vain etunimeä Edla.³ Liina mainitaan myös useilla sivuilla teoksessa *Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen*.⁴

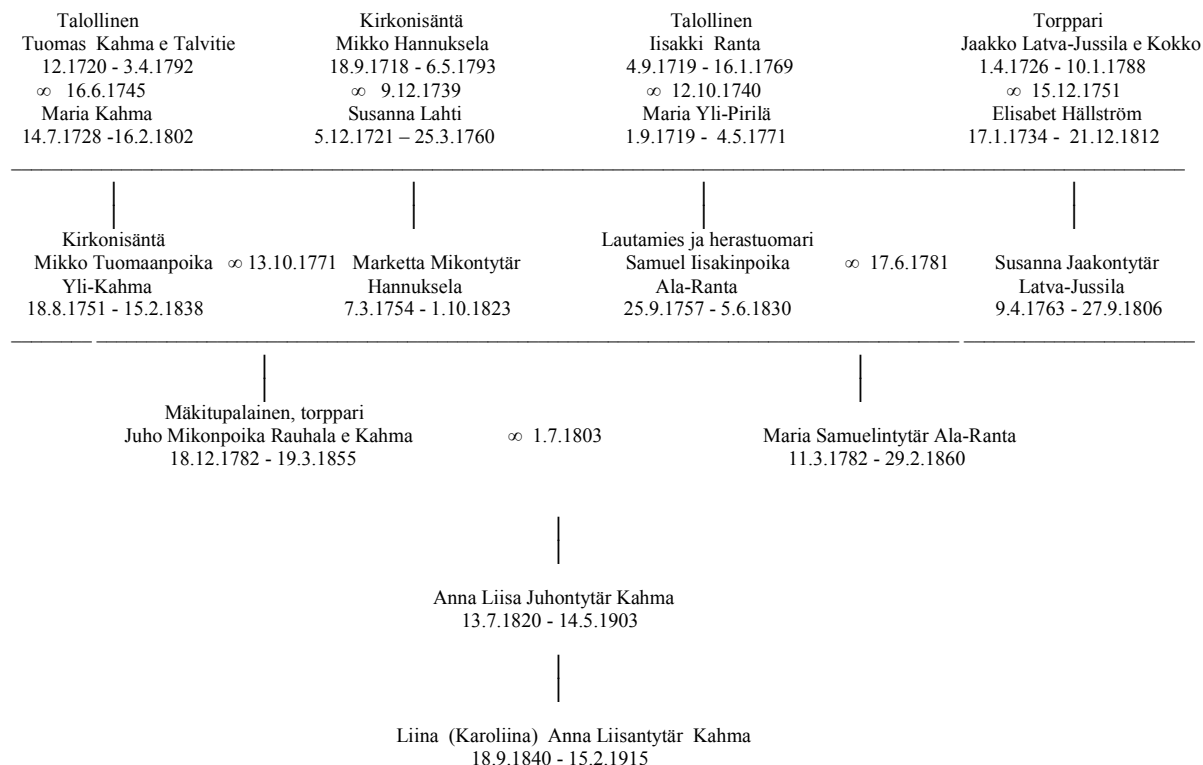
Postin torpan koditon

Kastekirjan mukaan syyskuun 18 päivänä vuonna 1840 Ilmajoella synnytti itsellisen tytär Anna Liisa Yli-Kahma aviottoman tyttären. Kaksi päivää myöhemmin eli 20.9 tytär kastettiin Karolinaksi. Karolina muuntui myöhemmin luonnollisesti Liinaksi.

Rantoja mainitsee kirjoituksissaan Liinan syntyneen syyskuun 8 päivänä 1840. Tämä tieto osoittautui virheelliseksi. Se on kaiverrettuna myös Liina Kahman hautakiveen. Sekä kastekirjassa että koko Liinan elämänkaaren ajan toistuu kirkonkirjoissa syntymäaika 18.9.1840.

Teoksessaan *Eteläpohjalaisia kirjailijoita* Rantoja kertoo, että Liina oli joka suhteessa syksyn lapsi, jonka elämän aamupäivä oli pimeä ja surullinen, eikä hän saanut käydä mitään kouluja.⁵

Lapsuutensa ensimmäiset vuodet Liina asui Ilmajoen Palonkylän Yli-Kahmassa äitinsä Anna Liisan kanssa. Liinan perheeseen kuuluivat äidin isä mäkitupalainen ja torppari Juho Mikonpoika, äidin äiti Maria Samuelintytär, sekä Liinan äidin sisaret Sofia ja Susanna. Anna-Liisan isän isä, kirkonisäntä Mikko Tuomaanpoika Yli-Kahma kuoli 1838, kaksi vuotta ennen Liinan syntymää.

Vuonna 1850 Liinan ja hänen äitinsä Anna Liisan asuinpaikaksi vaihtui Palonkylän Oja-Kahma -nimisen talon mailla sijaitsevan Posti -nimisen torpan mäkitupa. Postin torppaa isännöi Liinan äidin sisaren Marian mies Matti Tuomaanpoika Posti. Matin vaimo Maria kuoli vuonna 1868. Matti avioitui uudelleen ja torpan elämä jatkui, vaikka kuolema tuon tuostakin kolkutteli luisevilla rystysillään oveen harventaen väkilukua nälkävuosina 1867–68.

Rantoja kertoo Liinan olleen ”hieman omituisen naisen”, Kahmalan Anna-Liisan eli ns. Posti-Liisan tytär. ”Epäilemättä äidissäkin oli jotakin hyvää, vaikka aikakausi ei häntä ymmärtänytkään”.⁶

Anna-Liisan omituisuus ilmeni Edlan mukaan siten, että hän ”kiersi talvisin kyliä kelkkoineen ja kesäisin hän onki kaloja Ilmajoen rannoilla.”⁷

Anna Liisalla oli terävä suuvärkki: ”Pää oli kun hossooskoppa, reiret ja sääret kun korpiketulla, sano Kahmalan Anna-Liisa hienosta naisesta”, on eräs niistä värikkäistä ilmaisuista, joita Ilmajoki-Seura on tallentanut kirjaan: *Täyttä Wärkkiä*; sananparsia ja kaskuja Ilmajoelta.⁸

Ilmiselvää on keneltä Liina peri sanallisen lahjakkuutensa, vaikka hänen ympäristönsä ei sitä ymmärtänyt, sillä Liinan isän kerrottiin olleen peräisin ”sivistyneistä piireistä” ja Liinan perineen isältään lahjakkuutensa, mutta äidiltään Anna-Liisalta ainakin herkän mielen.⁹ Kuka tämä sivistyneistä piireistä ollut isä oli, sitä kirkonkirjat eivät kerro.

Huomiota kiinnittää, ettei Liinalle ole kirjattu lainkaan rippimerkintöjä vuosina 1863–64, 1867–73, 1875 eikä 1877–81. Rippikirjajaksolla 1878–87 on Liina merkitty poissaolevaksi, mutta mitään selitystä Liinan poissaololle ei rippikirjoista selviä. Muuttomerkintä löytyy 29.3.1882, jolloin Ilmajoella kirjattiin 42-vuotiaan itsellinen Karolina Annantytär Kahman muutto Helsinkiin. Rippimerkintä hänellä kuitenkin on Ilmajoen kirjoissa vuonna 1883, vaikka muuttokirjojen mukaan hän asui tuolloin Helsingissä.

Suomen kaartin midinetti

Helsingin rippikirjojen mukaan, vuosina 1882–86, Liina merkittiin Helsingin jakamattomaan seurakuntaan. Asuinpaikka ei kuitenkaan ole toistaiseksi selvinnyt. Ainoa Liinan Helsingissä oloaika valaiseva lause löytyy vuoden 1968 Ilmajoen Joulusta¹⁰, jossa julkaistiin mustavalkovalokuva Liinasta. Kuvateksti kertoo:

Neiti Liina Kahma Palonkylästä. Asui itsellisenä Ilmajoen Palonkylän Yli-Kahmassa. Helsingissä hän toimi vanhan Suomen kaartin upseerien perheompelijana.

Suomen kaartin seurakunnan rippikirjoista Liina Kahman nimeä ei löydy. Mahdollisesti hän asui sukulaisten luona, sillä ilmajokista Kahman sukua muutti jo aiemminkin Helsinkiin. Tarkka-ampuja Antti Jaakko Salomoninpoika Kahma lähti sotapalvelukseen Suomen kaartiin vuonna 1842. Antti Jaakko oli Liinan äidin serkku. Myös Antti Jaakon veli Juho Salomoninpoika oli henkikaartin sotilaana.¹¹

Juho Salomoninpoika Kahman lapsista Helsinkiin muuttivat Mikko ja Maria vuonna 1870, Samuel vuonna 1875 ja Juho 1879. Juho Salomoninpoika Kahman pohjalaisen luonteen kerrotaan ilmenneen työtoveruussuhteita hankaloittavana: "min oon meiltä, muut on meirän krannista".¹² Näiden Helsinkiin muuttaneiden sisaruksen äiti oli Marketta Samuelintytär Rinta-Ketelä, jonka sisar Susanna oli Liinan kummi. Takaisin Ilmajolle neito Karoliina Kahma palasi muuttokirjan mukaan 1.3.1886.

Edla kertoo Liinan eläneen ahkeralla työllä ja oppineen nuoruutensa päivinä Helsingissä hyväksi ompelijaksi. Hän pystyi tekemään sekä naisten että miesten vaatteita, ja hän teki ne hyvin. Naisten turkkien teossa hän oli mestari, ja kerran hän teki itselleen hääkengät, kuten Edlan mukaan aikanaan kerrottiin täytenä totena. Liina oli kätevä käsistään ja virkeä ajatuksiltaan. Myöskin vaskeen hänen kerrottiin kaivertaneen hienoja nimileimoja.¹³

Edlan kertomuksessa jää ihmettelemään, olisiko Liina tosiaan ollut Helsingissä jo nuoruutensa päivinä, koska ainoat muutosta kertovat kirjaukset ovat vasta vuosina 1882–86. Tuolloin Liina oli jo yli 40 -vuotias, ei enää nuori. Puuttuvat rippimerkinnät alkavat vuodesta 1864, jolloin Liina oli 24 -vuotias ja poissaoloa ilmaiseva merkintä rippikirjassa saattaa tarkoittaa, että vaikka Liina oli kirjoilla Ilmajoella, hän kenties asui tilapäisesti muualla. Ehkäpä Helsingissä?

Kirjoitti kulkien omia teitään

Rantojan mukaan kirjoittaminen oli Liinalle eräänlainen omakohtainen elämänpakko ja siksi hän saikin varsin paljon valmista. Hänen kirjeensä lukuisille tuttavilleen olivat usein ikään kuin pieniä esseitä.¹⁴

Kirjeestä, joka päivättiin Ilmajoella 27.1.1888 Kunnioitetulle Herra Maisteri Rothstenille, selviää, että Liina osallistui SKS:n järjestämään kirjakilpailuun:

Näytelmäteokseni luonnos ”Kihlauskemut”, jonka lähetin sinne Neiti W. Hedbergin kautta Joulun edellä v. 1886, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle nähtäväksi josko se tulisi kelpaamaan S.K.Seuran kirja-kilpailuun sitä seuraavana vuonna pyydän nyt takaisin lähettämään. Kun annoin sen lähetettäväksi, tiesin, että siinä on sekä liikaa, että paljon, jonka tähden pyysinkin asiamieheni esittää Kun. S.K.Seuralle, että sieltä annettaisiin parannusohjeita voidakseni sen vielä saada kelpolliseksi maaliskuun 16 päivään, jolloin teosten piti olla saapuneina kilpailua varten; mutta miten hän lienee asiani esittänyt, en ole edes kysynyt, kun näin U Suomettaresta ilmoituksen, että ”Kihlauskemut” on otettu sellaisenaankin kilpailuun vastaan. Mutta jos teoksestani voisi tulla jotain kelpollista, niin pyydän, jos Herra Maisteri olisi niin hyvä, että antaisi minulle siihen valaistusta, sillä kirjoitukseni loppuosat ovat hätätyötä, varsinkin viimeinen näytös, jonka kirjoitin yhtenä yö-sydännä. Suurimmalla kunnioituksella Liina Kahma. P.S. 37stä puoliarkista on jo ollut ensimmäinen korehtuuri.¹⁵

Liinan tarkoituksena oli parannella käsikirjoitustaan ennen varsinaiseen kilpailuun lähettämistä. Hän ei saanut siihen tilaisuutta. Maisteri Rothsten vastasi 4.2.1888 päivätyssä kirjeessään:

Neiti Liina Kahmalle Ilmajoelle. Pyyntönne johdosta lähetän näytelmänne ”Kihlauskemut” Teille takaisin. Ikävä kyllä en saata antaa Teille mitään ohjeita, joiden mukaan voisitte sitä uudistaa. Sillä kilpatuomarit eivät lausuneet ajatustansa muista teksteistä, kuin palkittavaksi ehdotetuista. Hyvin luultavaa on, että minä en oikein oivaltanut asianajajanne tarkoitusta, kun hän teoksen sisäänjätti. – Nöyrimmästi pyydän, että annatte minulle kirjepostissa tiedon käsikirjoituksen oikeasta perille tulosta. Suurimmalla K:lla T. W.R. P.S. Käsikirjoitus tulee ristisiteessä.¹⁶

Edlan muistelun mukaan Posti-Liisan mökissä syntyneestä Liina-tytöstä kasvoi viisas ja tarmokas nainen, jota ympäristön täytyi monessa suhteessa kunnioittaa ja joka kulki maailmassa eteenpäin omia teitään. Hän kirjoitti runsaasti, mutta teokset ovat joutuneet unohduksiin. Niitä on vain muutamia käsikirjoituksina säilynyt joidenkin ystävien kätköissä. Jokin hänen näytelmistään esitettiin Ilmajoen vanhassa kunnallistalossa, ja hän itsekin oli siellä katsomassa.

Liinan käsiala oli kaunista, vaikka hän oli opetellut aivan itse kirjoittamaan. Hän kirjoitti joka välissä ja missä vain, aina kun vain suinkin sai aikaa. Ala-Jussilan kamarissa, jonkun tuolin päällä, ja joka talossa muuallakin ompelustensa välissä. Hän saattoi innostua ja kirjoittaa pitkiä aikoja ja saman kohdan moneen kertaan. Mutta hänen kirjoituksensa jäivät ajelehtimaan pitkin kylää, niiden lukua hän tuskin tiesi itsekkään ja moni niistä on iäksi päiväksi hävinnyt.

Erikoisesti muistan, kun hän kirjoitti laajaa kertomustaan Korven kainoa. Sitä oli paksut pinkat meidänkin kamarissa, mutta en enää muista, saiko hän sitä missään painetuksi, muistelee Edla.¹⁷

Rantoja kertoo, että jossakin tilapäisjulkaisussa on ollut painettuna ainakin *Pohakka-Matti*, laaja ja osuvasti luonnehdittu ihmiskuvaus. Muita kirjoja ovat realistinen näytelmä *Koululaiset vihillä*¹⁸, romantisoitu kertomus *Korven kaino* ja realistinen kertomus *Knekki ja Retainoo*, jonka aihe oli saatu

kirjoittajan kotiseudulta, Ilmajoen Palonkylästä. Liina Kahman suurin merkitys onkin siinä, että hän ensimmäisenä kiinnitti huomionsa Etelä-Pohjanmaan murreaarteisiin.¹⁹ Myös yksi Liina Kahman näytelmistä on julkaistu vuonna 1909.²⁰

Ja kun Edla kertoo tästä äärimmäisen yksinäisestä naisesta, joka kuuluu Etelä-Pohjanmaan sivistyshistoriaan, hän mainitsee, että Liina oli ensimmäisenä yrittellyt käyttää kirjallisuudessa niitä ”sananpaukahroksia”, joista Vaasan Jaakkoo kokosi ensimmäisen kirjansa.²¹

Sananpaukahroksia Liina Kahma on käyttänyt myös SKS:n kirjallisuusarkistosta löytyneessä käsikirjoituksessaan: *Kiusalliset kihlajaiset*, tosi kertomus kansan elämästä, joka on osittain kirjoitettu Etelä-Pohjanmaan murteella. Kokoelmiin käsikirjoitus ostettiin vuonna 1912.²²

Minna Canthin hengessä

Ilmajoen voimakkaita puuhanaisia oli myös Maria Sofia Nikkola, vuonna 1856 syntynyt Liina Kahman pikkuserkku, jonka mainitaan olleen omalaatuinen kirjeenvaihtaja sekä innokas nuorisoseuratyöntekijä ja palava naisasian, raittiusasian ynnä muiden hyvien aatteiden ajaja.²³

Sekä Liinan että Maria Nikkolan esivanhempiin kuuluvat Ilmajoen kirkonisäntä Mikko Tuomaanpoika Yli-Kahma (1751–1838) sekä vaimonsa Marketta Mikontytär Hannuksela (1754–1823). Heidän pojistaan Juho oli Liina Kahman äidin, Anna Liisan isä ja Gabriel oli Maria Nikkolan äidin, Susannan isä. Liinaa 16 vuotta nuorempi Maria oli aikaansa nähden saanut hyvän pohjasivistyksen ja koulutuksen. Maria oli ahkerassa kirjeenvaihdossa Minna Canthin kanssa tämän 1897 tapahtuneeseen kuolemaan asti. Vuonna 1887 ilmestyi Ilmajoella sanomalehti *Virpi*, jota Maria toimitti. Lehden avustajan toimi muun muassa Minna Canth.²⁴

Maria Nikkola kirjoitti 1890 -luvulla laajahkon romaanin *Lesken kosinta*, josta Minna Canth luettuaan käsikirjoituksen antoi kiittävän arvostelun. Mutta kun Maria lähetti käsikirjoituksen kustantajalle, se katosi matkalla. Järkyttynyt Maria oli musertunut ja onneton. Suuri ystävätär Minna Canth kirjoitti hänelle: ”Antakaa sen vielä tuhostakin nousta!” Maria ei kuitenkaan jaksanut enää kirjoittaa teostaan uudelleen.²⁵

Marian ystävyysuhde ja tiivis yhteydenpito Minna Canthin vaikutti Liina Kahman elämään. Pikkuserkukset toimivat läheisesti samoissa yhdistyksissä Ilmajoella ja molemmat kirjoittivat ahkerasti lehtiin. Kirjallisuusarkistosta löytyneen kirjeen mukaan tilasi Liina Kahma vuonna 1889

Minna Canthilta Kuopiosta tämän vuosina 1889–90 julkaisemaa *Vapaita aatteita*-lehteä nurmolaisen ystävänsä Liisi Antilan osoitteeseen.²⁶

Sekä Liina että Maria olivat naimattomia ja lapsettomia. Edlan äitivainajan kertoman mukaan Liinalla oli joskus nuoruudessaan ollut sulhanen, mutta kuollut nuorena. Liina ei sen jälkeen enää miehistä välittänyt, mutta muita hän oli kova tälläämään naimisiin. Edlaakin hän oli kiusoitellut monet kerrat. Liina oli iloinen ja välitön ihminen, vaikka hänen elämänsä ei leikkiä ollutkaan. Liinalla oli sen sijaan muita harrastuksia, hän oli ankara raittiusihminen ja nuorisoseuralainen Ilmajoen nuorisoseuratyön alkuajoilta asti, ja Ilmajoen vanhassa naisyhdistyksessä hän oli kaikkein parhaita voimia. Eihän hän olisi joutanutkaan naimisiin!²⁷

Poikatukkainen naisasianainen

Liina Kahma oli koko olemukseltaan aatteiden ja valistuksen ihminen, ajoi raittiusasiaa ja nuorison itsekehitysharrastuksia ja hoiteli puvustoa ensimmäisten seuranäytäntöjen aikana Ilmajoella. Elämäkatsomukseltaan hän oli vapaa ja sivistynyt ihminen, täysin itsenäinen. Edla kertoo Liinalla olleen oikein miesten tapaan leikattu poikatukka. Nähtävästi hän halusi kaikessa olla miesten vertainen. Siksi hän Edlan mukaan poltti tupakkaakin ja tarttui mihin vain miestenkin töihin. Hän oli koko Etelä-Pohjanmaalla varmasti ensimmäinen leikkotukkainen nainen, sillä hänellähän oli poikatukka jo viime vuosisadalla. Eikä häntä tämän johdosta mitenkään halveerattu. Siihen totuttiin.²⁸

Ilmajoen nuorisoseuran nimikirjan mukaan Ilmajoen raittiusseuran perustajajäseniä oli 41. Liina Kahma ja Maria Nikkola liittyivät yhdistykseen 12.1.1889, jolloin he kirjoittautuivat sisään maksaen 50 pennin sisäänkirjoitusmaksun.²⁹

Suomen naisyhdistyksen Ilmajoen haaraosasto perustettiin Ilmajoelle 16.8.1892. Toimintajäseniksi eri kyliin valittiin mm. Palonkylään neiti Liina Kahma ja Peltoniemen kylään neiti Maria Nikkola. Kun raittiusmielinen Ilmajoen ensimmäinen työväenyhdistyksen perustava kokous pidettiin Ilmajoen Jouppilankylän Yli-Jouppilassa 5.7.1896, valittiin johtokuntaan kerrassaan 15 naista ja 10 miestä. Mukana oli myös Liina Kahma, joka toimi yhdistyksen kirjuriina vuosikausia. Liina mainitaan palavasieluisena aatteen ihmisenä, joka kiihkeän luonteensa mukaisesti huomautti yhdistyksen kokouksessa 7.3.1897, kun keskustelun kohteena oli ehdotus Niilo Liakan lähettämisestä yhdistyksen edustajaksi maakunnalliseen nuorisoseurakokoukseen:

*Ei tarvita mitään oppineita miehiä, kun on kysymyksessä rahvaan asiat, joita eivät maisterit yhtähyvin tunne kuin ne, jotka tämän kansanluokan keskuudessa aina elävät.*³⁰

Unohdettu kirjailijatar

Se mitä Liina kirjoitti, on osa kansan sielua, joka säilyy, vaikka Edla huokaili Liinan muistonkin jo unohtuneen:

Minähän häntä hoidin hänen kuolinvuoteellaan kotini peräkamarissa, kun hän sairasti kuolintautiaan, sydämen heikkoutta. Kirjallisuutta Liina rakasti. Hän osti ja luki kirjoja, jotka sittemmin suureksi osaksi ovat hävinneet niin kuin hänen muistonsakin. Kotinaan Liina piti lapsuudenkotiiani Ala-Jussilaa. Meille hän tuli aina niin kuin kotiinsa ja nukkui meidän kamarissa myöskin viimeiseen uneensa helmikuun 15 päivänä 1915. Ennen kuolemaansa hän pyysi, ettei häntä sentään pantaisi paljaaltaan sinne kylmään hautaan, vaan hänelle laitettaisiin hänen pienillä jäännösvaroillaan oikea arkku ja hautamuistomerkki. Minun isävainajani täyttikin hänen toivomuksensa. Hän tahtoi tulla haudatuksi ystäviensä, Nikkolain ja Manbergien seuraan hautausmaallakin, ja niin hänen hautamuistomerkkinsä kertoo nyt hänestä koruttomin sanoin siinä hautausmaan portin lähetyvillä, missä monet hänen parhaista ystävistäänkin lepäävät viimeistä untaan.³¹

Viimeiset kirjaukset itsellinen Liina Kahmasta tehtiin Ilmajoen rippikirjoihin Palonkylän Yli-Kahman talon sivulle. Ammattinimikettä ompelija ei Liinan kohdalla käytetä kertaakaan. Maailmansodan alkaessa Suomi julistettiin sotatilaan 31.7.1914. Liina eli tämän jälkeen vain noin puoli vuotta. Hänen hautamuistomerkkinsä, harmaa vaatimaton kivi, on vielä paikallaan. Liinan syntymästä tuli 18.9.2005 kuluneeksi 165 vuotta.

Viitteet:

1 Rantoja 1935:19.

2 Rantoja 1938: 19.

3 Siltaloppi 1993: 167, 244. *Petter Hällströmin sukukirjasarjan* I-osassa taulussa 24 on Anna Liisa Kahma. Liinan nimeä kirjasta ei löydy. Edla Elisabet Juhontytär Ala-Jussilan puoliso oli Iisakki Mäki-Hirvelä. Perhe mainitaan *Petter Hällströmin sukukirjan* II-osassa sivulla 408, taulu 957. Edlan äidinäiti Justina Juhontytär Ala-Ilkka s. 1817, oli Liinan äidin Anna Liisan serkku.

4 Alanen 1953: 694, 696-699, 705, 880.

5 Rantoja 1935: 249-250.

6 Rantoja 1935: 249-250.

7 Rantoja 1938: 19.

8 *Täyttä Wärkkiä* 1977: 15, 115. Mainitusta teoksesta löytyy myös toinen Anna Liisan lausahdus: ”Umpireisis kävellä pritkotteloo ja kaksis leuvoos olla mököttää”.

9 Rantoja 1938: 19.

10 *Ilmajoen Joulu* 1968. Lehdessä ei sivunumerointia. Eräällä sivulla on julkaistu Liinasta valokuva, jonka alla kuvateksti on. Mitään artikkeleita lehdessä ei hänestä ole. Kuvan arkistotiedot puuttuvat.

11 Kahma, Pekka 1949. *Kahman sukukirjaa*, joka on käsin kirjoitettu, säilytetään Ilmajoen museon arkistossa. Anna Liisa ja Liina Kahma löytyvät kirjan taulusta 54.

- 12 Kahma, Pekka 1949.
 13 Rantoja 1938: 19.
 14 Rantoja 1935: 249-250.
 15 SKS KIA Kahma, Liina. (Rothsten). 1 kirje. 1888. Tunniste: 79, 100 vir.
 16 SKS KIA (Rothsten). Kahma, Liina. 1 kirje. 1888. Tunniste: 88 vir.
 17 Rantoja 1938: 19.
 18 Vähä-Koivisto 1977: 8.
 19 Rantoja 1935: 249-250.
 20 Kahma, Liina 1909. *Naimishommissa*-kokoelmaan ovat kirjoittaneet näytelmiä myös Kyösti Korpikivi, J. Mannermaa, Yrjö Yläne ja K. J. Tuulensuu. Liina Kahma mainitaan myös teoksessa: *Suomen kirjailijat 1809–1916*. SKS 1993.
 21 Rantoja 1938: 19. Alahärmässä syntynyt Vaasan Jaakkoo oli oikealta nimeltään Jaakko Oskari Ikola. Hän eli vuosina 1887–1951. Perhe muutti Vaasaan Jaakon ollessa vielä lapsi. Vuonna 1919 julkaistiin ensimmäinen Jaakkoon murrepakina ja *Eteläpohjalaisia sananparsia-teos* 1920. <http://www.alaharma.fi>. Luettu 15.10.2006.
 22 SKS KIA Kahma, Liina. *Kiusalliset kihlajaiset*. Tosi kertomus kansan elämästä. Kirjan käsikirjoitus. IV:o, 217 sivua. Pk. 16.3.1912. Tunniste: A1292. Jonkinlainen historiallisen romaanin käsikirjoitus? Alkaa kauniista ja lämpimästä juhannusaatosta 1808. Jotain koulua kirjoittaja on varmasti käynyt, mutta kansannaisen käsialalta teksti kuitenkin näyttää. Käsikirjoitusta on käsitelty Keskusteluksissa 16.3.1912 (eikä 12.12.1912 niin kuin arkistokortissa lukee): "Ostettu on eräs osaksi Etelä-Pohjanmaan murteella kirjoitettu kertomus '*Kiusalliset kihlajaiset*' (kirj. Liina Kahma.)
 23 Alanen 1953: 879.
 24 Rantoja 1935: 293-300.
 25 Rantoja 1935: 293-300.
 26 SKS KIA Kahma, Liina. Canth, Minna. 1 kirje. 1889. Tunniste: 290:111.
 27 Rantoja 1938: 19.
 28 Rantoja 1938: 19.
 29 Ilmajoen nuorisoseuran nimikirja 8.3.1897. Ilmajoen museon arkisto.
 30 Alanen 1953: 696-698, 705.
 31 Rantoja 1938: 19.

Kirjallisuus:

- Alanen, Aulis 1953: *Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen*. Vaasa.
 Ilmajoen Joulu 1968. Ilmajoki-Seura. Ilmajoki.
 Kahma, Liina: 1909: *Naimishommissa*. Arvi A. Karisto. Hämeenlinna.
 Kahma, Pekka 1949: *Kahman sukukirja*. Ilmajoki.
 Rantoja, Waldemar 1935: *Eteläpohjalaisia kirjailijoita*. WSOY.
 Rantoja, Waldemar 1938: *Seura* 1938 nro 28. Liina Kahma.
 Siltaloppi, Sakari M. 1993: *Petter Hällströmin suku I*. Petter Hällströmin Jälkeläisten Sukuyhdistys r.y. Ilmajoki.
Suomen kirjailijat 1809–1916: pienoiselämäkerrat. 1993. Toim. Hirvonen, Maija. SKS. Tampere.
Täyttä Wärkkiä: sananparsia ja kaskuja Ilmajoelta 1977. Toimituskunta: Halme, Vaula... [et al.] Ilmajoki-Seura. Ilmajoki.
 Vähä-Koivisto, Leena 1977: *Etelä-Pohjalaista näytelmäkirjallisuutta*. Pohjanmaan alueteatteri. Seinäjoki.

Julkaistu aiemmin Ilmajoen Joulu 2005 –lehdessä.